

Зайнятість фахівців з вищою освітою в Україні: сучасний стан, проблеми та шляхи їх вирішення

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану зайнятості фахівців з вищою освітою. За результатами статистичного аналізу розкрито основні проблеми у сфері зайнятості молодих фахівців після отримання вищої освіти та визначено актуальні шляхи їх вирішення.

зайнятість, працевлаштування, вища освіта, фахівці з вищою освітою, випускники, молоді фахівці, вищі навчальні заклади, роботодавці, безробіття, ринок праці

Докорінні зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві у зв'язку з розвитком ринкових відносин, стосуються всіх аспектів суспільного життя, в тому числі підготовки молодих фахівців із вищою освітою та їхньої зайнятості.

Сьогодні нагальною соціально-економічною проблемою в Україні є ефективне включення до трудового життя молодих фахівців. Саме молодіжний сегмент є найбільш проблемною часткою загальнонаціонального ринку праці. Щороку чисельність молодих людей, що не може працевлаштуватися, зростає. Пошуки першого

© О.В. Півнева, 2012

робочого місця, відсутність досвіду роботи, перенасиченість ринку праці фахівцями одних спеціальностей та недостатність інших підвищує напруженість на молодіжному ринку праці. Крім того, слід зазначити, що в сучасному суспільстві вже досить давно спостерігається значна невідповідність між професійною підготовкою випускників вищих навчальних закладів (ВНЗ) та дійсними вимогами на ринку праці.

Вирішення цих проблем є досить актуальним для держави, адже саме забезпечення високого рівня зайнятості економічно активної частки населення, а особливо молоді, є одним із шляхів до створення та утвердження інноваційної моделі розвитку економіки країни.

Проблематика працевлаштування та зайнятості молодих фахівців давно є предметом дослідження учених – економістів, демографів, психологів, соціологів. У вітчизняній та зарубіжній економічній літературі налічується велика кількість наукових праць, присвячених цим питанням. Вивченням проблем із забезпечення зайнятості молодих фахівців та дослідженнями різнобічних аспектів формування та розвитку молодіжного ринку праці займалися Е. Лібанова, І. Петрова, Л. Лісогор, Т. Кір'ян, В. Онікієнко, Д. Богиня, Г. Заяць, А. Колот, О. Левченко, О. Яременко, О. Балакірева, В. Головенко та ін.

Водночас, незважаючи на наявність досить великої кількості наукових праць, проблема зайнятості фахівців з вищою освітою залишається все ще недостатньо вивченою і потребує подальших досліджень.

У зв'язку з цим, метою даної статті є дослідження сучасного стану зайнятості фахівців з вищою освітою на ринку праці України, виявлення основних проблем та визначення певних напрямків щодо їх вирішення.

Питання зайнятості молоді в цілому, а особливо отримання першого робочого місця випускниками ВНЗ, сьогодні намагаються вирішити як на рівні професійних і громадських організацій та об'єднань, так і на рівні держави.

Забезпечення зайнятості молодих фахівців, підтримка відповідності між підготовкою фахівців з вищою освітою і потребою в них галуззю економіки є досить важливою проблемою в системі державного регулювання. Ця проблема представляє основну суть узгодження загальнодержавних інтересів з інтересами людини з однієї сторони, та з інтересами вищих навчальних закладів – з іншої. Завдання підвищення економічної активності молодих фахівців, зниження рівня їх безробіття та зменшення його тривалості зумовлює необхідність реалізації державного комплексу заходів.

Питання працевлаштування випускників ВНЗ регламентуються відповідними законодавчими та нормативними актами. Серед яких, Кодекс законів про працю, Указ Президента України від 23 січня 1996р. № 77 «Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів», постанова КМУ від 22 серпня 1996 р. № 992 «Про Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням», Закон України «Про зайнятість населення» від 1 березня 1991 р. № 803-ХІІ, в якому широко роз'яснені права громадян при обранні професії, а також державні гарантії. Питання працевлаштування молоді регулюються статтею 7 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді», відповідно до якої держава гарантує працездатній молоді рівне з іншими громадянами право на працю.

Регулюючий вплив держави на процеси підготовки та подальшого працевлаштування фахівців з вищою освітою, безперечно, є необхідний але недостатній. Досить важливо, щоб надалі законодавство про працю молодих фахівців розвивалось і враховувало ті вимоги, які ставлять різноманітні трудові процеси щодо неформованого організму молодого випускника.

Характеризуючи сучасний стан у цілому системи вищої освіти України, необхідно зазначити, що мережа вищих навчальних закладів нараховує 854 одиниці, у тому числі 197 університетів, 62 академії, 109 інститутів, 234 коледжі, 130 технікумів, 121 училище та 1 консерваторія. З них 446 вищих навчальних закладів державної форми власності, 220 – комунальної та 188 – приватної [4]. Освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста здобувається у ВНЗ I-II рівнів акредитації: училищах, технікумах, коледжах; бакалавра, спеціаліста та магістра у ВНЗ III-IV рівнів акредитації: університетах, академіях та інститутах.

Динаміка чисельності студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації до 2007/2008 навчального року (на відміну від ВНЗ I-II рівнів акредитації) характеризується стійкою тенденцією до збільшення (рис. 1), що свідчить про зростання попиту на отримання вищої освіти III-IV рівнів акредитації серед населення країни [5]. Економічна криза не мала істотного впливу на галузь, однак на сьогодні спостерігається помірне зменшення кількості студентів у навчальних закладах, що безпосередньо пов'язано з демографічною ситуацією в Україні. У 2009/2010 навчальному році кількість студентів зменшилася на 9% порівняно з 2008/2009 навчальним роком, а у минулому навчальному році цей показник склав 4,2%. У наступні роки очікується подальше скорочення кількості студентів ВНЗ.

У 2009 році найбільша частка працівників, які закінчили вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації, працювала в освіті (49,6%), державному управлінні (48,9%), займалась фінансовою діяльністю (45,4%). Найменша, відповідно, – у сільському господарстві (5,8%) та рибному господарстві (10,4%). По всіх інших галузях цей показник варіює від 13% до 33%. У 2010 році ситуація дещо змінилась: найбільшу частку працівників, які закінчили вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації, має державне управління (56,7%), фінансова діяльність (54,0%), освіта (49,1%). Найменшу, відповідно, – сільське господарство (7,2%) та рибне господарство (12,0%). По всіх інших галузях цей показник варіює від 13,9% до 35,9%.

Розглянувши дані про чисельність випускників всіх навчальних закладів України та випускників ВНЗ зокрема, які звернулись до служби зайнятості

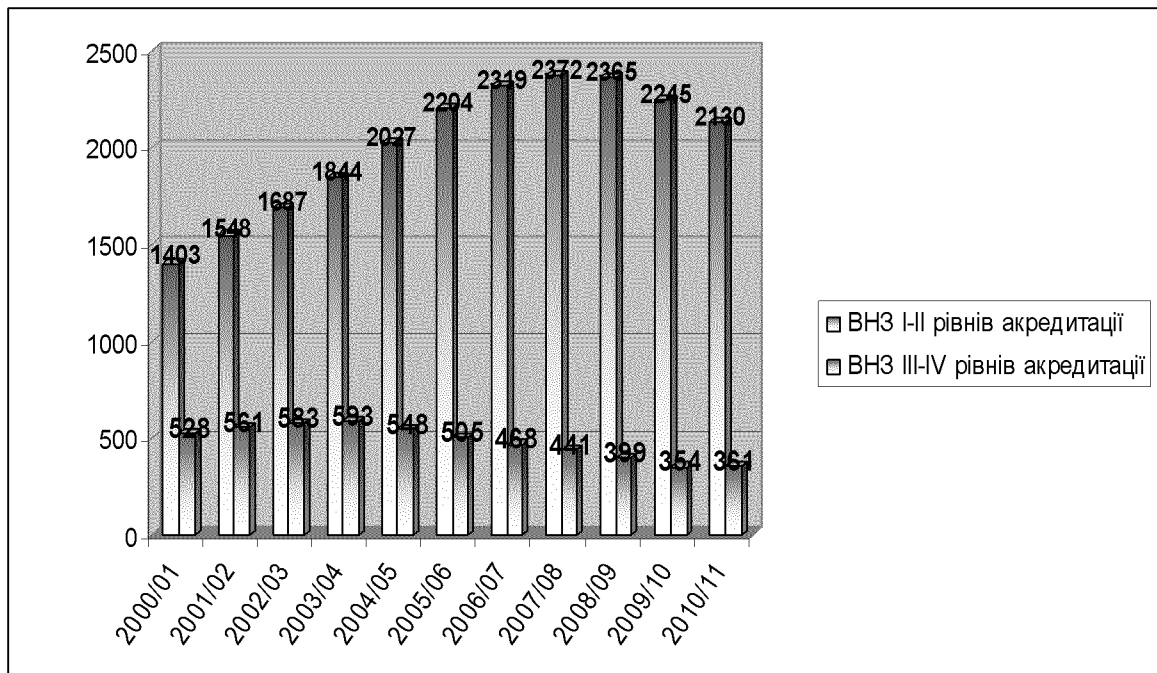

Рисунок 1 - Динаміка чисельності студентів ВНЗ у 2000-2010 рр., тис. осіб

у 2008-2010 рр., за результатами статистичної звітності (форма №2-ПН, «Звіт про працевлаштування і зайнятість населення, яке звернулося до служби зайнятості України») [6], можна виділити такі тенденції (табл.1):

- фінансова криза призвела до швидкого зростання звернень випускників ВНЗ до державної служби зайнятості. Впродовж 2009 та 2010 рр. їх кількість зростає відповідно на 8,9 та 9,5 тис.осіб і складала 46,3 та 55,8 тис.осіб;

- серед випускників, які перебувають на обліку в службі зайнятості, роботу отримує тільки кожен п'ятий випускник ВНЗ, хоча до 2008 р. отримував кожен третій;

- із загальної кількості випускників навчальних закладів України (випускники середніх загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних закладів освіти та вищих навчальних закладів) кожен другий зареєстрований - випускник ВНЗ.

Як бачимо, наявність вищої освіти не гарантує молодим фахівцям гідної зайнятості. Нерідко вони влаштовуються на роботу не за фахом, тобто на ту, яка не вимагає високого рівня підготовки та освіти.

Слід також зазначити, що серед безробітних, які мають вищу освіту, жінок в 3 рази більше, ніж чоловіків, що свідчить про їх меншу конкурентоспроможність та часткову дискримінацію жінок на ринку праці. Однією з причин такого стану можна назвати потребу народження та виховання жінками дітей, що значно відволікає їх від виробничої діяльності. Також не є секретом той факт, що жінку, яка має дитину дошкільного віку, роботодавці дуже неохоче приймають на роботу через необхідність надання частих лікарняних відпусток. Вища економічна активність чоловіків у загальній чисельності молоді порівняно з жінками пояснюється ще й переважанням взагалі чоловіків у загальній чисельності молоді.

Серед усіх безробітних випускників ВНЗ найбільші відсотки спостерігаються в таких областях, як Львівська – 11,8%, Донецька – 8,7%, Дніпропетровська – 6,7%, Тернопільська – 6,0%, Івано-Франківська – 5,3%.

Таблиця 1 - Випускники навчальних закладів на ринку праці України у 2008-2010 рр.

		Усього перебувало на обліку в службі зайнятості випуск-в навч. закладів, осіб			Працевлаштовано службою зайнятості, осіб			Рівень працевлаштування, %			Мають статус безробітного, осіб		
		роки											
		008	009	010	008	009	010	008	009	010	008	009	010
Усього, в тому числі	осіб	8940	1857	9772	4903	8554	8456				3069	2961	2624
	%	00	00	00	00	00	00	6,1	2,7	8,5	00	00	00
Випуски ВНЗ	осіб	7434	6285	5817	2626	0216	5424				2706	4374	8880
	%	4,3	6,5	6,0	0,7	5,1	4,2	3,7	2,1	7,6	5,1	2,6	7,9

Однак чисельність зареєстрованого безробіття серед випускників вищих навчальних закладів значно менша, ніж за даними обстеження економічної активності населення. Така ситуація пояснюється тим, що значна частина молодих фахівців не розраховує на державну підтримку в пошуках роботи, намагаючись працевлаштуватися самостійно. Тому організація державної інфраструктури ринку праці потребує подальшого вдосконалення, зокрема, завдяки вільному доступу до банку вакансій через інформаційну мережу Державної служби зайнятості.

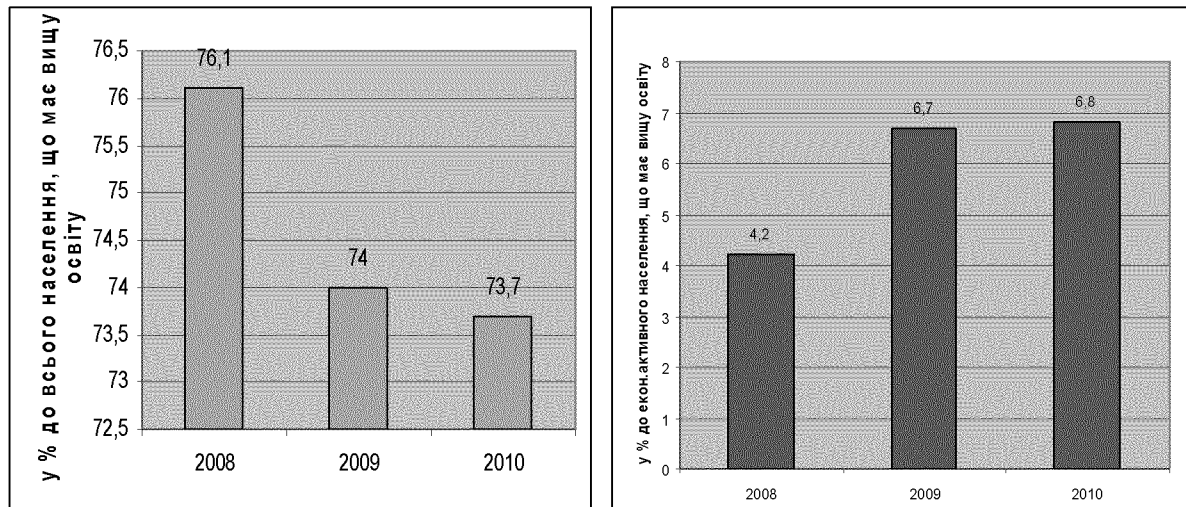
Рівень зайнятості населення України, що мають вищу освіту, за період 2008-2010 рр. знизився на 2,4% по відношенню до всієї кількості фахівців з вищою освітою. Відповідно рівень безробіття зріс з 4,2% по відношенню до економічно активного населення, що має вищу освіту у 2008 р. до 6,8% у 2010 р. (рис. 2).

Останнім часом зростає чисельність випускників ВНЗ, які отримують право на вільне працевлаштування і зменшується чисельність тих, кого направляють на роботу за розподілом. Питома вага випускників, які отримали направлення на роботу у 2009 році складала 27,8% (181,9 тис.осіб) до загальної кількості випускників, у 2010р. – 27,2% (170,3 тис.осіб).

Вже тривалий час на ринку праці України існує значний дисбаланс між попитом та пропозицією професій, внаслідок чого виникає невідповідність отриманої фахівцем спеціальності потребам ринку праці. Реалії сьогодення підтверджують, що система підготовки кадрів не відповідає потребам дня, а професійний вибір молоді свідчить про її спрямованість на „рейтингові” професії, що не завжди користуються попитом на ринку праці. Наявність процесу масовості вищої освіти, орієнтація підготовки не на потреби економіки, а на ажіотажний попит молоді на певні спеціальності, обумовлюють збільшення соціальної напруги на ринку праці серед молоді і створюють умови для зростання безробіття серед випускників навчальних закладів. Така ситуація призводить до неефективного витрачання як бюджетних, так і приватних коштів, які спрямовувалися на підготовку непотрібних фахівців, з іншого боку – роботодавці недоотримали потрібних висококваліфікованих фіхівців [7].

Структурні невідповідності між попитом на робочу силу та її пропозицією загострюються в розрізі окремих спеціальностей. Так, на обліку в службі зайнятості

протягом 2010 року перебувало 47,1 тис. бухгалтерів, для яких було зареєстровано лише 21,3 тис. вакансій; для 27,6 тис. економістів були актуальними 6,2 тис. вакансій.

а)

б)

Рисунок 2 – Рівень зайнятості (а) та безробіття (б) населення, що має вищу освіту, у 2008-2010 рр.

Отже, диспропорція щодо пропозиції та попиту на робочу силу залишається головною ознакою становища молодих фахівців на ринку праці.

Аналіз складу випускників вищих навчальних закладів, які звертаються до державної служби зайнятості, показує, що молоді фахівці недостатньо мірою володіють практичними вміннями і навичками роботи в умовах конкретного робочого місця сучасного виробництва або офіса. Центри зайнятості направляють їх на стажування, тобто оволодіння практичними навичками, після чого підприємство приймає їх на роботу. Тому необхідно активізувати роботу спільно з бізнесом щодо проведення організації технологічної та переддипломної практики на базі сучасних підприємств, установ, організацій.

Нині існують також чималі труднощі в одержанні інформації центрами зайнятості щодо потреби в працівниках, бо лише незначна кількість роботодавців заявляє про наявність вільних вакансій і особливо про вакантні посади службовців з вищою освітою. Станом на кінець 2010 року у базі даних державної служби зайнятості перебувало 63,9 тис. вакансій, проти 65,8 тис. станом на кінець 2009 року.

Зменшення можливостей для працевлаштування молодих фахівців пояснюється рядом певних чинників:

- невідповідність рівня кваліфікації випускників вимогам роботодавців (нині на ринок праці виходить професійно ненавчена та недостатньо навчена; такий кваліфікаційний рівень випускників може задовольнити тих керівників, на підприємствах яких експлуатуються застарілі технології та обладнання, більшість роботодавців орієнтується на кадри, які володіють суміжними професіями чи спеціальностями, сучасними технологіями, спроможні до динамічної професійної мобільності);

- відсутність у молодих спеціалістів практичних навичок за отриманою спеціальністю;

- відсутність системи розподілу випускників, що забезпечувала б їх гарантоване працевлаштування, трудову адаптацію та соціальні гарантії;

- недостатня увага до питань працевлаштування у навчальному процесі;
- посилення конкуренції на ринку праці спеціальностей, за якими здійснюється підготовка у ВНЗ.

Професійна деградація фахівців з вищою освітою внаслідок довготривалого перебування у стані безробіття, відток в галузь неформальної зайнятості, виїзд фахівців за кордон (щорічно виїжджають з України на заробітки понад 90 тис. фахівців з вищою освітою) – всі ці процеси становлять загрозу економічній безпеці держави, затримують структурну перебудову, запровадження наукових розробок, підвищення конкурентоспроможності продукції на зовнішньому ринку.

Роботодавці високо цінують трудовий досвід, його відсутність – суворе перешкода для тих, хто шукає роботу вперше. Багато молодих людей, що закінчили ВНЗ, потрапляють в замкнуте коло: вони не можуть набутися досвіду, оскільки не можуть знайти роботу, а на роботу їх не приймають у зв'язку з відсутністю досвіду. В цілях розриву цього замкнутого кола необхідно включити періоди стажування на підприємствах до програм вищої освіти. Також необхідно впровадити програми, що пропонують роботу в літній час і на умовах часткової зайнятості молоді, що вчиться, на період їх навчання.

З метою сприяння працевлаштуванню випускників ВНЗ держава має займати активну політику регулювання ринку праці, але на якісній новій основі, створити гнучкий механізм регулювання процесами працевлаштування випускників через удосконалення законодавчої, податкової, фінансової та кредитної політики.

Одним із найважливіших напрямків у функціонуванні системи сприяння працевлаштуванню випускників ВНЗ є співпраця з роботодавцями, споживачами освітніх послуг. Встановлення тісних коопераційних зв'язків вищих навчальних закладів, з одного боку, та роботодавців, з іншого – головне завдання у вирішенні проблем зайнятості молодих спеціалістів. Співпраця у сфері впровадження нових технологій, взаємні послуги в забезпеченні навчальної матеріально-технічної бази сучасним устаткуванням, в організації практики студентів, створенні постійно діючої системи перепідготовки персоналу підприємств – все це дасть змогу підвищити якість підготовки молодих кадрів і водночас полегшити проблему працевлаштування випускників ВНЗ.

Якісна розробка та здійснення нормативних актів щодо умов, прав та гарантій зайнятості, механізму працевлаштування та соціального захисту забезпечать легке входження молодих фахівців в економічну сферу та задоволення попиту на робочу силу на ринку праці.

Враховуючи вищевикладене, зазначимо, що дослідження зайнятості випускників ВНЗ має становити інтерес не лише для окремих науковців, але й для управлінців різних рівнів владної піраміди. Запропоновані механізми, що характеризуватимуться науковою новизною, теоретичними та практичними значеннями, повинні віднайти практичне застосування, що сприятиме, з одного боку, забезпеченню гідного рівня зайнятості молодих фахівців, а з іншого – оптимізації витрат бюджетних коштів на відповідні заходи.

Таким чином, пріоритетними для держави мають стати такі кроки задля забезпечення задовільного стану зайнятості фахівців з вищою освітою:

- розвиток інтелектуально-інноваційного потенціалу молоді відповідно до тенденцій на ринку праці з одночасною мінімізацією показника зовнішньої міграції;
- визначення пріоритетних спеціальностей та напрямків підготовки, за якими виконуватиметься державна підтримка, в тому числі шляхом держзамовлення на конкурсній основі;
- удосконалення взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг методом

організації моніторингу поточних та перспективних потреб роботодавців у фахівцях;

- внесення змін до навчальних програм підготовки фахівців, враховуючи вимоги роботодавця до їхнього професійного рівня;

- проведення навчання з техніки пошуку роботи та розповсюдження матеріалів щодо проблем зайнятості, розширення інформаційного поля про стан на локальному ринку праці, потенційних роботодавців тощо з метою створення умов для самовизначення особи;

- формування безперервного навчання, покращення бази практики та стажування, підвищення якості навчання без відриву від виробництва;

- стимулювання молодих фахівців з вищою освітою в підприємницькій діяльності, створення малих підприємств та зайняття приватним бізнесом.

Отже, в Україні вирішити проблеми зайнятості фахівців з вищою освітою можна лише шляхом цілеспрямованих систематизованих і скоординованих дій. При цьому держава повинна піклуватись розвитком соціальної стабільності і захищеності молодих фахівців.

Оцінка стану фахівців з вищою освітою на ринку праці України, вивчення проблем їх ефективної зайнятості, пошуки шляхів зниження безробіття молодих спеціалістів, на нашу думку, залишаються досить актуальними питаннями, які потребують подальшого вивчення.

Список літератури

1. Закон України "Про зайнятість населення" від 1 березня 1991 року. // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - №14. – ст. 170.
2. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносини: підручник / О. А. Грішнова. — К.: Знання, 2004. — 535 с.
3. Закон України "Про вищу освіту" // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - №20. – ст. 134.
4. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/vishcha>
5. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року: Статистичний бюлетень / Відповідальний за випуск І.В. Калачова. – К.: Державний комітет статистики України, 2011. – 207 с.
6. Офіційний сайт Державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list>
7. Ярошенко Г., Заков І. Розвиток механізму взаємодії ринку праці і професійної освіти // Україна: аспекти праці. – 2007.– №6. С.25-29.

Е. Пивнева

Занятость специалистов с высшим образованием в Украине: современное состояние, проблемы и пути их решения

Статья посвящена исследованию современного состояния занятости специалистов с высшим образованием. По результатам статистического анализа раскрыты основные проблемы в занятости молодых специалистов после получения высшего образования и определены актуальные пути их решения.

Е. Pivnyeva

Graduates employment in Ukraine: current state, problems and ways of their solving

The article is devoted to the research of modern busy of graduates. On results of a statistical analysis basic problems in employment of young specialists after the receiving of higher education are exposed and the actual ways of their decision are determined.

Одержано 02.02.12

